

ГОРАНЦИ, ДОБРИ ЛЉУДИ СА ШАР-ПЛАНИНЕ

27.08.2016 - Ђорђе Бојанић

У живописном окружењу, које као да је неки уметник кичицом стварао, покрај пространих ливада и бистрих потока, на падинама Шар-планине живи један мали вредни народ. Познат је по својој умешности, посебно када је у питању занатство. Из овог краја порекло воде многи знаменити људи који су својом делатношћу задужили нашу земљу. Поменимо само Малића и Мехмеда Пеливановића, Пајазита Помака, Фахрудина Јусуфија, Миралема Сулејманија... То су Горанци. Ово је прича о њима, њиховом крају, култури и идентитету. Вечитој борби за опстанак.

Кад се каже „Ђурђевдан“, највећи број људи одмах помисли на велики празник, крсно име многих Срба. Други пак помисле на чувени хит „Бијелог дугмета“. Ретко коме падну на памет Горанци, људи којима је ово највећи празник. За њих сте сигурно чули! Ко су они...? Ко су људи који знају тајну спремања најкуснијег бурека којег можете пробати? Зашто својим радњама најчешће дају имена попут „Пеливан“ или „Шар“...? Колико их има, где живе, чиме се баве? Каква је њихова историја, језик, култура...? Зашто мало ко брине о њима? Покушаћемо да одговоримо на ова питања кроз скромни чланак који се налази пред вама.

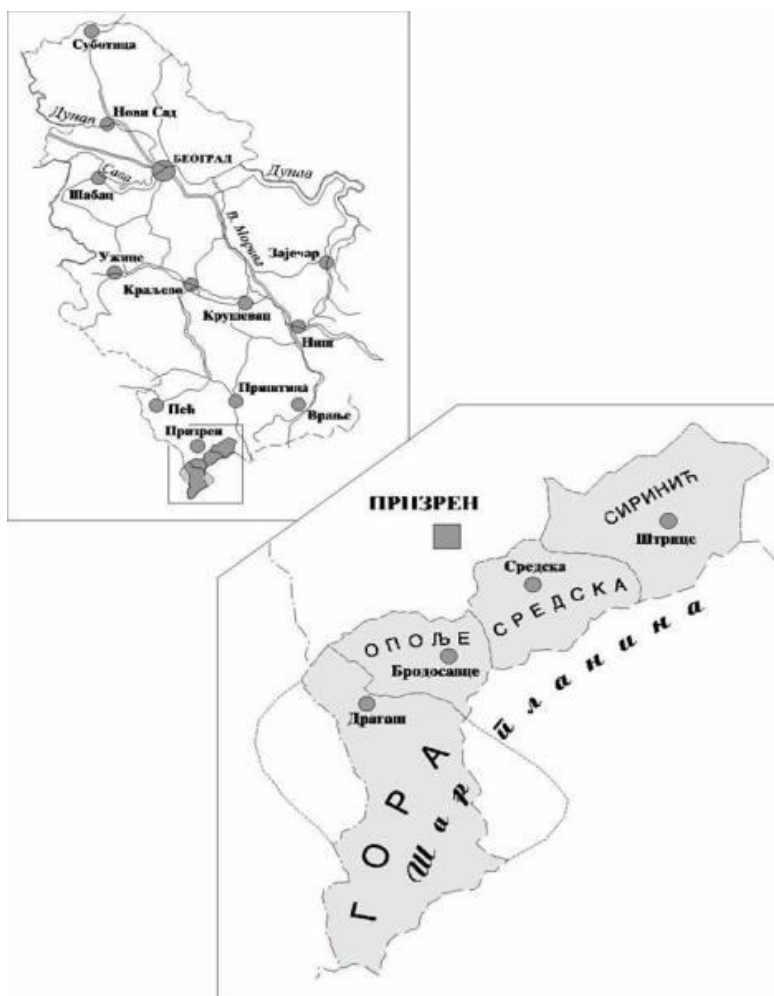

Прослава Ђурђевдана

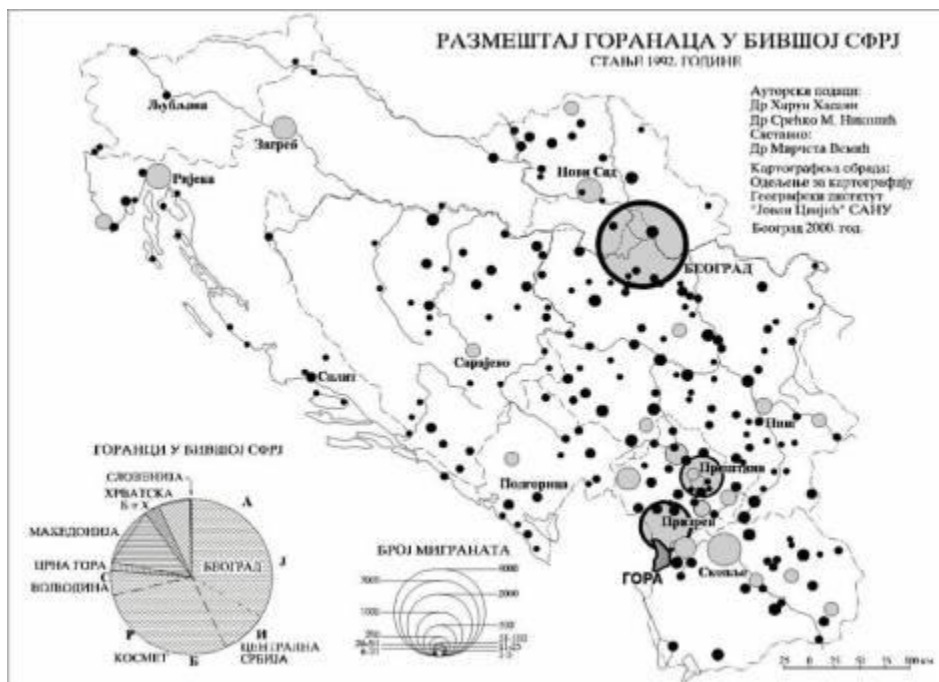
Горанци су етничка заједница специфичног идентитета чија се постојбина налази на тремеђи данашње Србије, Албаније и БЈР Македоније. Њихово порекло везано је за старе српске насеобине на простору Шар-планине, која се за време средњовековне српске државе налазила у њеном средишњем делу (како је историјској науци познато, у то доба, у пределима Шар-планинских жупа – Сиринићу, Средској, Гори и Опољу, као у читавом крају између Црног Дрима и Вардара са Горњим и Доњим Пологом (данас област око града Тетова) живело је српско становништво). Због своје верности, марљивости и рада уживали су посебне привилегије од цара Душана. Након пада српских земаља под власт Османлија, међу последњима су примили ислам, дуго одолевајући притисцима и наметима завојевача. Почетак процеса исламизације православних Горанаца датира у 16. веку и он се одвијао са мањим и већим интензитетом. Велике сеобе Срба (прва, под патријархом Арсенијем III Чарнојевићем 1690. године и друга, под патријархом Арсенијем IV Јовановићем Шакабентом 1740. године), као и укидање Пећке Патријаршије 1766. године, условили су да Горанци масовно приме муслиманску веру. Ипак, све до половине 19. века, у Гори је било православних. Последња православна хришћанка у Гори умрла је 1856. године. Звала се Божана. Она је била стрина оца Петра Костића (1852-1934), познатог српског књижевника и националног радника, ректора Призренске богословије, који је оставио вредна сведочанства о исламизацији дела своје породице, кроз чију се судбину и животни пут метафорички може описати историја српског народа у Старој Србији за време турске окупације.

Ипак, Горанци нису заборавили своје корене. Брижљиво су чували свој језик, обичаје и културу, као и остатке православних цркава и гробаља. Познати руски дипломата, историчар, ентограф и археолог Иван Степанович Јастребов (1839-1894) је у својим записима истакао да код Горанаца, посебно старијег животног доба, још увек постоји жива свест о својим коренима.

„Када сам их питао да ли имају какве књиге, записе, листине од старог времена, где је забележено штогод о старом њиховом животу кад су били хришћани, они ми показаше на Пећ говорећи: ‘Тамо ћеш наћи све што се нас тиче, ако нису то однеле са собом у Стамбул грчке деспоти-ефендије [владике фанариоти, прим. аут], кад су почеле долазити у Пећ’. Никада нећу заборавити жалостан изглед Горанина из Брода, који ми је те речи казивао, и ону замишљеност на лицима слушаца, којих је било прилично са мном, кад сам их у Броду посетио.“

Велику приврженост Горанаца свом давнашњем пореклу можда најбоље илуструју речи Суљ-капетана, горанског хајдука на самрти 1909. године: „Нову веру нисам упамтио, стару нисам заборавио“. Тако је до дан-данас, због чега врло често испаштају.

Осим поменутог Брода, Горанци насељавају још 18 места са српске стране Шар-планине: Баћка, Враниште, Глобочица, Горња Рапча, Горњи Крстац, Диканце, Доња Рапча, Доњи Крстац, Драгаиш, Зли Поток, Крушево, Кукуљане, Леиштане, Љубовиште, Млике, Орђуша, Радеша и Рестелица. У Албанији постоји девет горанских села: Борје, Запод, Кошариште, Оргоста, Орешек, Орчикле, Пакиша, Црнолево и Шиштавец, а у БЈР Македонији два – Урвич и Јеловјане. На овом простору данас живи од 7.000 до 10.000 Горанаца, а у Србији и расејању укупно око 60.000. Свој језик називају нашинским (нашенским) или горанским говором, који је најближи савременом српском (призренско-тимочки дијалект) или староштокавском српском језику, са извесним специфичностима, локализмима, турцизмима и архаизмима. У Србији користе ћирилично а у Албанији латиничко писмо. Приметан је утицај цинцарских, влашких и јуручких етно-културних елемената на развој њиховог идентитета. Захваљујући географској изолованости, неразвијеним саобраћајним комуникацијама и касном примању ислама, успели су да избегну процесу арбанашења (албанизацији) коме су били подвргнути многи крајеви у Старој Србији.

Стара фотографија Горанаца

Као сви други муслимани, и Горанци празнују Рамазан и Курбан-бајрам. Обележавају и Аиуре, као и Дељење, када се за покој душе преминулих дели алва.

У исламској традицији Горанаца посебно место заузима сунет – обред увођења дечака у исламску веру. Обичај сунећења се радосно прославља са породицом, рођацима и одабраним гостима.

*Горанци обележавају Дан пролећа (Ден прољећен), првог пролећног календарског дана, шетњом младића и девојака по ливадама, пропланицима и шумама, као и Бабин ден, који се слави око Богојављења, када момци из центра села штаповима терају лутку направљену од окрњеног клипа кукуруза коју називају Гуђа до реке, где је бацају, уз повике „**Зима да не се врати**“! Четвртак је дан у недељи који се код Горанаца највише поштује. У народном говору познат је као „добар ден“, једини нерадни дан код Горанаца.*

Гора

Осим исламске и народне обредне праксе, Горанци поштују и своју некадашњу, хришћанску. За Божић кувају кукуруз и деле комшијама. Улазна врата ките храстовим гранчицама. Жене месе божићни колач у који стављају метални новчић. Онај од укућана који добије парче колача са новчићем сматра се да ће бити срећан целе године. Видовдан је такође значајан део горанске традиције. У нашинском језику постоји изрека „Ће виђиме на Видоф ден“, која има два контекста. По једном означава Судњи дан (по словенском богу Виду), када ће се свима судити за добро и зло учињено у животу, а по другом са идејом косовског завета (по коме се на Видовдан види ко је какав, ко је ко, „ко је вјера, а ко невјера“).

аутор: Јован Алексић

Извор: *Српски академски круг*